

Středoškolská technika 2011

Setkání a prezentace prací středoškolských studentů na ČVUT

Arménská genocida – stěžejní kapitoly

Marek Jandák

Gymnázium Kolín
Studentská ulice 333, Studentské Město

Resumé

„Lepší zapálit malou svíčku, než proklínat temnotu.“ Konfucius

Arménský národ je prastarý. Obývá východní Anatólíi víc než dva a půl tisíce let. Mladoturecká vláda se jej pokusila sprovdít ze světa v letech 1915 až 1916. Pokus to byl téměř úspěšný. Turecko odmítá označit toto zverstvo za genocidu a celou událost zlehčuje nebo úplně popírá. Důkazy svědčící o genocidě jsou početné a víc než dostačující pro poznání, že opravdu o genocidu šlo. Proto by každý člověk, jenž považuje vraždění lidí, ba dokonce celých národů, za zločin, měl proti tomuto bezpráví vystoupit.

Celá má práce přináší nejkompexnější pohled na arménskou genocidu v češtině od roku 1923, od dob významného českého cestovatele a humanisty Karla Hansy. Následující kapitoly jsou pouhou ukázkou, výběrem toho nejdůležitějšího, co má práce podává, ta je ve skutečnosti více než pětkrát rozsáhlejší.

Arménská genocida

1. Co předcházelo?

*„Je nás jen pár, ale zvou nás Armény,
nepovyšujeme sebe nad nikoho jiného,
prostě jen víme,
že náš a jen náš je Ararat“*

Paruyr Sevak

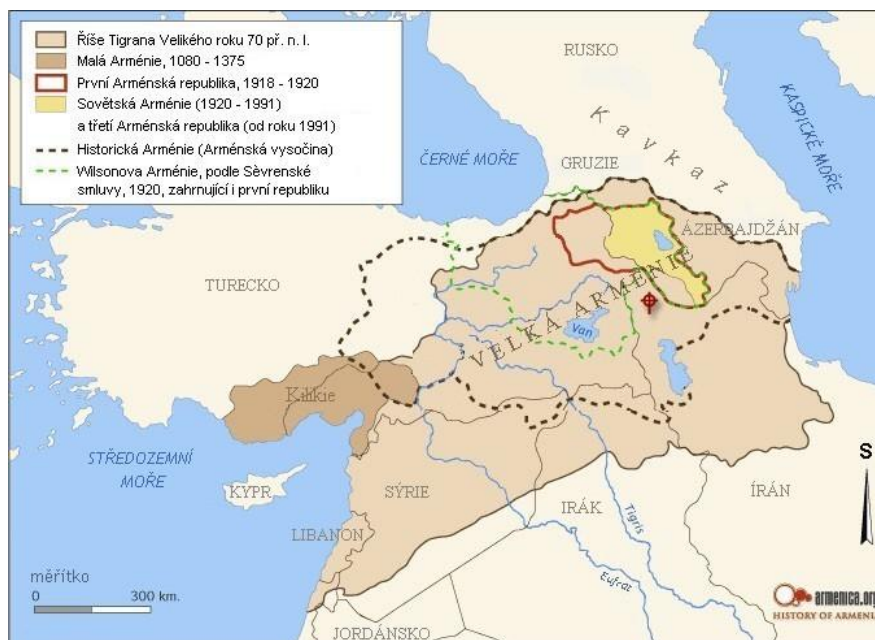
1.1 Geografie Arménie

Arménie jako geografický pojem zahrnuje zhruba 400 000 km², což je asi třináctkrát tolik oproti nynější rozloze současné Arménské republiky (29 800 km²). **Musíme proto rozlišovat mezi geografickou, či historickou Arménií a současnou Arménskou republikou.** Historická Arménie zahrnuje větší část východní Malé Asie a byla vždy obývána více národy a etnickými skupinami, v době genocidy ji obývali především **Turci, Arméni a Kurdové** v menším počtu zde žili i Řekové, Čerkesové, Asyřané a Jezídkové. Současná Arménie je oproti tomu jen poměrně malé území (o rozloze ani ne tří Středočeských krajů) v okolí **jezera Sevan**, jejím hlavním městem je Jerevan a její obyvatelstvo tvoří z drtivé většiny etničti Arméni v počtu zhruba tři milionů.

Anatólie, pojem, který budu dále hojně používat, je staré řecké pojmenování oblasti Malé Asie (od slova anatom tj. východ). Výraz Anatólie není sice tak hluboce vryt do povědomí české společnosti, ale zdá se mi lepší používat jej namísto chatrné dvouslovné složeniny „Malá Asie“.

Podnebí samotné Arménie je relativně chladné, chladnější, než by odpovídalo zeměpisné šířce, jelikož jde o vysoko položené území, ale i přes to jsou tamní léta relativně teplá. Mohutné horské hřebeny Kavkazu se táhnou ponejvíc od západu na východ a tvoří tak krajinu neschůdnou, často nehostinnou, ale o to krásnější. V horách jsou po dlouhá osamělá staletí usazeny kláštery a kostely, stejně tak jako starověké památky. Symbolem Arménie je **hora Ararat**, u níž, podle biblického vyprávění, přistál Noe se svou archou, je to hora, která dosahuje výšky přes pět tisíc metrů a je nejvyšší horou na Kavkaze. Vodstvo historické Arménie tvoří nespočet řek tekoucích takřka všemi směry. Pramení tu třeba **Eufrat a Tigris** nebo tu protéká Aras. Pak tu jsou tři velká jezera - **Sevan, Urmíja a Van**, bývalé sídlo arménské katolíky. V úrodných údolích řek a na náhorních plošinách žije nejvíc lidí. Svoji polohou mezi třemi moři (Středozemním, Černým a Kaspickým) je Arménie předurčena

být spojnicí mezi východem a západem i severem a jihem, proto tu vždy kvetl obchod (například s hedvábím). Avšak Arménie se pro svoji výhodnou polohu také často stávala cílem cizích vpádů.

Mapa č. 1, Arménie napříč historií.

1.2 Arméni v Osmanské říši

Životu Arménů v Osmanské říši se budu věnovat už o něco podrobněji, protože právě on je častým předmětem moderních tureckých prací o arménské otázce. Turci se snaží dokázat, že masakry páchané na Arménech jsou sice politováníhodné, ale že nebyly plánované, pročež se nedají označit za genocidu. Oficiální turecká verze zní tak, že v období válečného utrpení, jež dopadalo na všechny národy říše, došlo během deportace arménského obyvatelstva vlivem nedostatku potravin, nemocí a některých násilných incidentů zemřelo asi 350 000 lidí. Turci obviňují Armény též z toho, že si za deportace mohou sami svojí impériu nepřátelskou politikou a teroristickými útoky. Těmto otázkám se budu věnovat v dalších kapitolách. Nicméně **turecký argument**, který bych chtěl osvětlit nyní, **zní tak, že Arméni se měli vždy v říši dobře a neměli objektivní důvod k rebeliím** proti osmanskému státu.

Osmané získali Arménii mezi lety 1510 a 1530. Arméni byli v té době v těžké krizi; arménská šlechta v podstatě ztratila moc a byla nahrazena vládou Turkmenů. Sultán Turkmeny porazil a Arménie se stala na několik staletí součástí pestré směsice národů a náboženství – Osmanské říše.

Na úvod se sluší říct, že **je nepřesné hovořit o Osmanské říši, jako o „Turecku“**, i když je kladení rovnítka mezi Osmanem a Turkem u nás hluboce zakořeněné. Pojmenování Osman

označovalo stoupence osmanské vládnoucí dynastie, v širším měřítku každého obyvatele říše. Přestože byla značná část Osmanů tureckého původu, tak pojmenování „Osman“ nebylo etnickou kategorií, pouze politickou. Říši tvořilo mnoho etnik: Turci, Tataři, Arabové, Peršané, Kurdové, Cikáni, Berbeři, Kopti, Řekové, Arméni, Slované, Albánci, Rumuni, Maďaři – ty všechny spojoval pouze panovník a státní aparát. Říkat tedy o libovolném obyvateli říše, že je Turek, by bylo nesprávné, protože mohl být klidně Berberem, Arabem, Řekem nebo Albáncem. Osmanskému rodu loajální Albánec nebyl Turkem o nic víc, než Habsburkům loajální Čech nebyl Rakušanem.

Dominantním a pravověrným náboženstvím byl islám v sunnitské formě, ale v říši byly zastoupeny i jeho jiné odnože. Křesťanství a judaismus byly zastoupeny v též mnoha různých formách, jejich přívrženci byli Osmany nazýváni jako zimmi. Nemuslimské obyvatelstvo se dále dělilo podle náboženského klíče do tak zvaných **milletů**, které se řídily vlastním právem; jejich členové byli odpovědní svým předákům a ti zase vládě.

Zimmi zastávali v říši obecně podřadné postavení, museli platit zvláštní poplatek, kterým uznávali vedoucí postavení islámu v zemi, na oplátku bylo tolerováno jejich odlišné vyznání. Svědectví nemuslima u muslimského soudu se začalo připouštět až po reformách v polovině 19. století, ale i potom bylo zpravidla bráno na lehkou váhu. Zároveň zimmi směli stavět své budovy jen do určité výšky, museli se vystříhat projevů okázalosti. Za další zimmi potřebovali k opravě svých svatostánek povolení, nemohli stavět nové a zároveň jejich sakrální stavby nesměly převyšovat ty pravověrné. Neměli právo pro osobní potřebu nosit zbraň a jezdit na koni. Navíc až do mladoturecké revoluce v roce 1908 nemohli sloužit v armádě. Tato opatření se ale řídila pouze náboženskými kritérii, nikoli etnickými, konvertoval-li někdo k islámu, pak v armádě sloužit mohl. Dokonce nejslavnější osmanské jednotky, janičáři, byly, alespoň v prvních stoletích existence říše, složeny z chlapců odvedených z balkánských křesťanských rodin, ti byli následně převychováni v mohamedánském duchu.

Na druhou stranu když se zimmi spokojili se statusem poddaných druhé kategorie, tak mohli žít v celku pokojným životem. Jejich komunity požívaly značné autonomie ve státní správě i soudnictví. Nezávislost Arménů byla o to větší, protože většinu jejich území tvořily těžko schůdné horské hřebeny, jež znesnadňovaly centralismus. Zimmi příležitostně zaujímali i vysoké funkce ve státě, například úřad druhého muže v osmanském státě, velkovezíra zastávali ve středověku hojně i konvertité k islámu, původem zimmi .

V 16. století byly zpusťosené kraje jižní Arménie dolidňovány muslimskými Kurdy. Ti byli, jak známo, převážně pastevcí a kočovníky, měli tudíž i sklony k lupičství. Olupovali usedle

žijící Armény, kteří neměli povoleno nosit zbraně a navíc nenacházeli zastání u soudů. Mezikomunitní spory se řešily před muslimskými soudy, kde nemohli svědčit nemuslimové, ale i později se na jejich svědectví nebral přílišný zřetel. Kurdsko-arménské spory se staly vleklým problémem a rozdmýchávaly neklid až do začátku genocidy.

Zhruba od 16. a 17. století získali kontrolu nad východní Arménií Peršané. Během dalších staletí byli Peršané postupně vytlačeni Rusy. V roce 1828 zbavili Rusové Peršany jejich arménského panství docela. Rusové expandovali do Arménie i na úkor Osmanů. Před začátkem 1. sv. v. jim patřila zhruba třetina území historické Arménie, včetně území dnešní arménské republiky v oblasti okolo jezera Sevan.

V celku se nedá říci, že by Osmanská říše byla netolerantní, ba naopak podle tehdejší středověkých měřítek byla výjimečně nábožensky snášenlivá, pokud porobený národ, či možná v osmanském prostředí přesněji, náboženská skupina, zachovávala věrnost státu, tak mohl žít v celku pokojně. Samotní Arméni byli začátkem 19. století považováni za loajální komunitu. Jejich postavení se lišilo podle místa, kde v říši sídlili, všeobecně sice žili v podřadném postavení, ale nikoli však v prostředí systematického teroru. Obvykle žili relativně nezávisle ve svých vesnicích, v oddělených městských čtvrtích nebo přímo v ryze arménských městech, jako byl třeba Zeitun.

Dnešní turecký argument „šťastných Arménů v říši“ se zakládá na pravdě jen z části. Z velké části měli Arméni v říši zajištěný relativně poklidný život, ale i zde byly problémy například se zmiňovanými Kurdy, navíc jejich postavení bylo podřadné, což nemohlo nikdy vést k jejich opravdové spokojenosti s osmanskou nadvládou. Porobený národ nebo náboženská skupina vždy touží po svobodě, proto i Arméni jako křesťané nemohli být spokojeni v postavení mohamedánských sluhů. Ve středověku nebyl nikdy tento problém natolik fatální jako později v 19. a 20. století, kdy zvýšené styky se západem, rozvoj kultury a především vzdělání vedly k posílení **národního povědomí** či přímo k **nacionalismu**; to vyhrotilo arménskou otázku na osudovou mez.

2. Genocida

*„A co budeš dělat teď, můj modrookej synku?
Co budeš dělat teď, můj milovanéj chlapče?*

*Půjdu zpátky ven, než spustí se ten déšť
Do nitra nejhlubšího černýho lesa
Kde lidé jsou početní a jejich ruce prázdný
Kde kuličky jedu zaplavujou jejich vody
Kde jim domov v údolí splývá se špinavým vězením
Kde katova tvář je vždycky dobře skryta
Kde hlad je hroznej a duše zapomenutý
Kde černá je Tou barvou a kde nula je Tím číslem
A budu to vyprávět a myslet si to a vyslovím to a budu to dýchat
A bude se to zrcadlit v horách, tak to všechny duše uvidí
A pak stanu na oceánu, dokud se nezačnu potápět
Avšak tu svou píseň budu moc dobře znát, než začnu zpívat
A bude to nepřijemnej déšť, nepřijemnej déšť, co bude padat“*

Robert Allen Zimmerman

2.1 Obecná charakteristika aghetu (arménské genocidy)

Ještě než se začnu podrobně zabývat jednotlivými etapami arménské genocidy, tak si pro lepší představu nastíním charakter aghetu jako celku.

Rozsudek smrti pro arménské osídlení ve východní Anatólíi znamenal deportační zákon. Tomu předcházelo zatýkání předních Arménů a brutálně prováděné zabavování veškerých zbraní, které Arméni vlastnili. Rozkaz k deportacím byl vydán z jara 1915; byli z něho vyňati pouze Arméni v Konstantinopoli, v západoanatolské Smyrně a ti, kteří žili v Sýrii a severní Mezopotámii, kam se transporty ubíraly. Na cestu se vydali především ženy, děti a staří lidé; mužů bylo málo, protože v té době sloužili v armádě, a ti, co přeci jen v transportech byli, byli brzy po odchodu zabiti. Transporty provázel všeobecný nedostatek, záměrné trápení hladem a žízní, rozkrádání nejkrásnějších Armének do harémů a nevěstinců, znásilňování a vraždění. Deportovaní, kterým se to podařilo přestát, dorazili do nehostinné syrské pouště. Mezitím byli muži sloužící v armádě odzbrojeni, převeleni do pracovních čet, a když už nebyli z užitku, popraveni. Arménská genocida se odehrávala v roce 1915 a pokračovala až do roku 1916, pak už v oblasti prakticky nezbyli žádní Arméni.

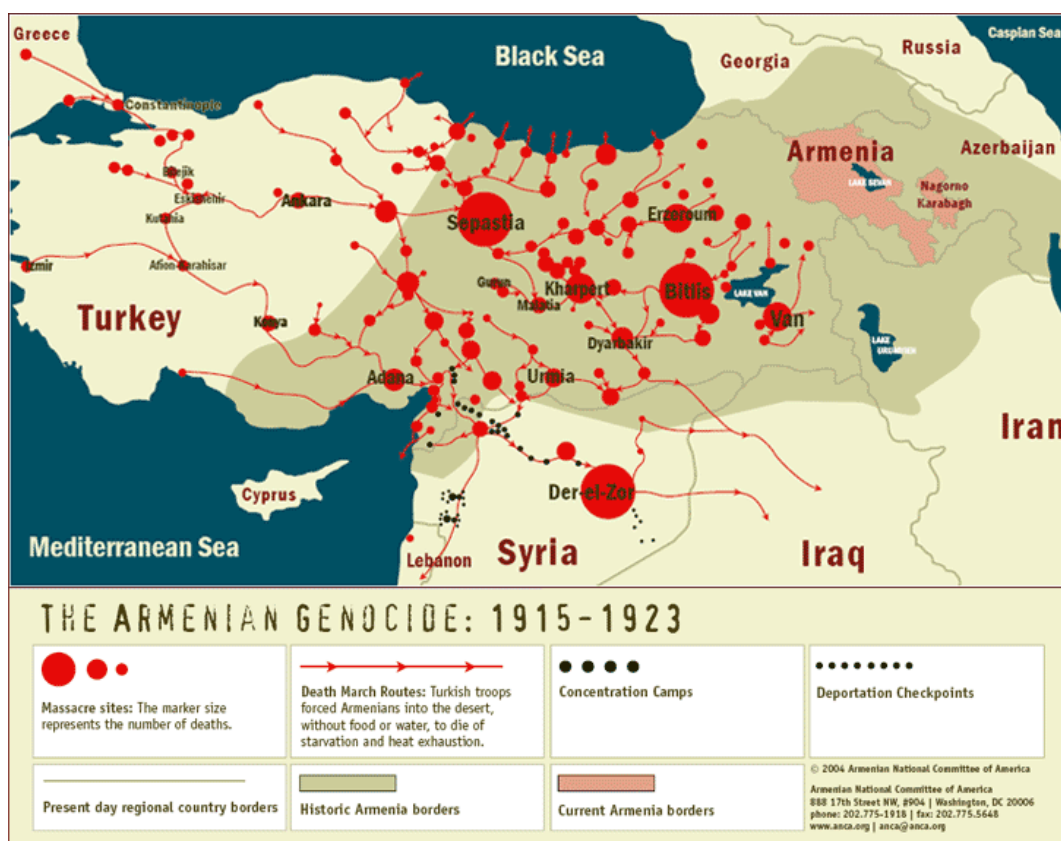
Ve srovnání s holocaustem, nejznámější genocidou, byl aghet méně organizovaný. Masakry neprobíhaly „průmyslově“ v koncentračních táborech, ale oběti byly vražděny v otevřené krajině nebo uštvány na pochodech smrti.

Vláda se snažila uchovat masakry v co největší tajnosti. Výbor pro jednotu a pokrok, který v té době pevně ovládal celou říši, vydával z oficiálních míst rozkazy, aby bylo s Armény zacházeno slušně, ale zároveň měli jeho straníci interní rozkazy k masakrování Arménů, jen co se vzdálí z od velkých měst. Proto byl přístup tureckých úřadů k Arménům často velmi různorodý. Tato „schizofrenie“ měla zachovat alespoň zdání, že vláda, tedy unionisté, má dobrou vůli zacházet s Armény slušně. Za stejným účelem byl cizincům všemožně znemožňován přístup do oblastí, kde se masakry odehrávaly, zrovna tak zde byla snaha vysoké porty zabránit prosakování již získaných informací. Henry Morgenthau například obdržel dopis od Džemala paši, ve kterém si stěžoval, že Morgenthauovi podřízení konzulové vypouští ven informace o tom co se děje s Armény a důrazně ho žádal, aby proti tomu zakročil. Morgenthau nezakročil vzhledem k tomu, že většina těchto úniků byla jeho zásluhou. Němci působící v oblasti měli zakázáno doma šířit zprávy o strašlivých událostech v Malé Asii, aby nepodryvali důvěru ve společenství s Osmanskou říší, ale i zde se našli lidé ochotní riskovat, jen aby se svět dozvěděl, jak je s Armény nakládáno (Johannes Lepsius, Armin T. Wegner).

Aghet byl předem promyšleným aktem ve větším unionistickém plánu na etnickou homogenizaci Anatólie, jenž zahrnoval, mimo Arménů, také odstranění Řeků a Asyřanů. Metodickou přesnost arménské genocidy překonali už jen nacisté. Ani v Kambodži, ani ve Rwandě neprobíhala genocida tak plánovaně, cíleně a rafinovaně. Třeba kambodžští Rudí Khmerové „převychovávali“ městské obyvatelstvo na venkově, způsobili hladomor, pořádek udržovali neustálou hrozbou smrti, popravy a masakry byly na denním pořádku, stejně jako obrovské paranoidní čistky ve vlastních řadách. Vraždění však nebylo tak ostře zacíleno na zničení určité skupiny ani nebylo prováděno tak systematicky, jako tomu bylo v případě Arménů a Turků. Ve Rwandě bylo záměrem Hutuů vyvraždit Tutsie, i když jejich akce nebyla tak systematická a sofistikovaná jako aghet. Vraždící tlupy Hutuů vyzbrojené mačetami a samopaly jednoduše zabily každého Tutsie, na kterého přišly. Kdežto unionisté Armény nejdříve odzbrojili, zbavili elit, pak povraždili naprostou většinu tělesně zdatných mužů; ženy, děti a starci pomřeli nebo byli zabiti cestou, jen zlomek z nich došel až do syrské pouště. Jejich postup byl cílený a promyšlený. Průběh holocaustu je všeobecně známý, není tedy potřeba znovu zde rozebírat jeho obrovský rozsah a jeho až průmyslovou „dokonalost“, se kterou se aghet nemůže rovnat. Ostatním mnou nezmíněné genocidy nebyly úplné.

2.2 „Deportace“

Mapa č. 2, genocida Arménů v Anatólii.

Henry Morgenthau líčí (podle zprávy konzula z Aleppa) strastiplnou pouť deportovaných Charpútu a Sivasu

Je absurdní, jak turecká vláda tvrdí, že vždy upřímně zamýšlela „deportovat Armény do nových domovů“; avšak skutečné zacházení s karavanami jasně odhaluje, co bylo opravdovým záměrem Envera a Talaata. Kolika z těch, co byli vyhoštěni na jih, se za těchto otravných podmínek vůbec podařilo dostat na místo určení? Zkušenosti jediné karavany dokazují, do jaké míry se deportace změnila ve vyhlazování. Podrobnosti, týkající se této otázky, mi zaslal přímo americký konzul z Aleppa a nyní jsou součástí dokumentace ministerstva zahraničí ve Washingtonu. 1. června opustila Charpút karavana skládající se ze tří tisíc Arménů, většinou žen, dívek a dětí. Vláda ji opatřila eskortou o 70 četnicích v čele s tureckým velitelem, bejem; tak tomu bylo zvykem. Vyjdu-li z běžných zkušeností, tito četníci se neprokázali jako ochránci, ale jako mučitelé a popravčí. Stěží pořádně nastoupili cestu, když jim bej vzal 400 lir s výmluvou, že je pohlídá, než dorazí do Malatie; ne dříve, než obral Armény o jediný

prostředek, se kterým se mohli na cestě zásobit jídlem, bej utekl a zanechal je na milost četníkům.

Celá cesta do Ras-ul-Ainu, první stanice na bagdádské dráze, byla pro zubožené cestující jedním neutuchajícím hororem. Četníci šli napřed a informovali polodivoké horské kmeny, že se k nim blíží několik tisíc arménských žen a dívek. Arabové a Kurdové začali unášet dívky, horalové napadali karavanu opakovaně, znásilňovali a zabíjeli ženy, sami četníci se přidávali k orgiím. Jeden po druhém byli zabíjeni muži, co šli s průvodem. Ženám, kterým se podařilo ukrýt si peníze ve vlasech nebo v ústech, bylo dovoleno koupit si po cestě koně, ovšem o zvířata je pak opakovaně olupovali Kurdové. Nakonec četníci po dnech olupování, bití, znásilňování a zabíjení opustili karavany nadobro. Dva dny nato přišli Kurdové, shromáždili všechny muže, co ještě zůstali naživu. Našli jich okolo 150, byli různého věku: od 15 po 90 let, ty okamžitě odvěkli stranou a zmasakrovali je do jednoho. Ve stejný den se připojila další karavana ze Sivasu. Celkový počet deportovaných v tomto přesunu se zvýšil na 18 000.

Jiný kurdský bej přebral vedení, byla mu tak, stejně jako jiným mužům postavených do stejné pozice, dána příležitost, na kterou nahlížel pouze jako na šanci k drancování, znásilňování a vraždění. Tento náčelník svolal všechny své následovníky z hor, pozval je, aby dokončili svou práci s tou masou Arménů. Den co den, noc co noc byly unášeny nejkrásnější dívky; někdy se vracely zpět v politováníhodném stavu a vyprávěly příběhy plné utrpení. Všichni opozdilci, jež byli příliš staří a větší na to, aby udrželi krok s průvodem, byli okamžitě zavražděni. Kdykoli dorazili deportovaní do turecké vesnice, bylo všem místním pobudům dovoleno vrhat se na arménské dívky. Když zmenšující se zástup dosáhl Eufratu, zahlédl na 200 mužských těl plovoucích na hladině. V této době byli deportovaní opakovaně okrádáni a to tak, že jim nezbylo prakticky nic s výjimkou několika cárů šatstva a dokonce i ty jim nyní Kurdi vzali. Větší část karavany putovala úplně nahá po pět dnů pod palčivě žhnoucím pouštním sluncem. Dalších pět dní nedostali ani kousek chleba ani kapku vody. Stovky padaly na zem mrtvé, jejich jazyky se proměnily v uhel a pak, na konci těch pěti dnů, když pátého dorazili ke studni, přirozeně se k ní hned hrnula celá karavana. Ale byli tam policisté, kteří jí zastoupili cestu a nedovolili nikomu nabrat ani kapku vody. Jejich záměrem bylo prodávat vodu a to od jedné až po tři liry za pohárek, někdy dokonce ani vodu nevydali, i když dostali zapláceno. Na jiném místě, naskákaly některé z žen do studně, protože poblíž nebylo žádné lano ani vědro, kterými by se dala voda nabrat. Ty ženy se utopily, navzdory tomu ostatní lidé dál pili vodu ze studny, v níž mrtvá těla tlela a zamořovala ji. Když byly

studny mělké, ženy do nich mohly slézt a znovu se vyšplhat nahoru, pak se ostatní mohly přetrhnout, jen aby stačily olízat nebo vysát jejich mokré, špinavé šaty ve snaze utiřit svou žízeň. Když procházeli obnažení skrz arabskou vesnici, Arabové se nad nimi smílovali a dali jim staré kusy oblečení, aby se mohli zakrýt. Někteří z vyhnanců, kteří měli ještě peníze, si obstarali nové oblečení; ovšem stále zbývali někteří, co šli nazí celou cestu až do Aleppa. Ubohé ženy mohly stěží hanbou jít; všechny se krčily dvojnásob.

Sedmnáctého dne několik kreatur dorazilo do Aleppa. Karavana se skládala z 18 000 duší, jen 150 žen a dětí dorazilo na místo určení. Pár dalších, těch nejpřitažlivějších, stále žilo jako zajatkyňe Kurdů a Turků; zbytek byl mrtev.ⁱ

Arménka Marica Kejejjan, pocházející z osady Husseinik, vypravuje o tom, co jí během deportací potkalo, následující:

Po velikonocích bylo v Charpútu, Mesereh a ve vesnicích v okolí ležících mnoho lidí pozatýkáno. Uvěznění byli ve věznicích strašlivě mučeni. Byli bití, vousy a nehty jim vytrhány, aneb žhavým železem páleni.

Byli jsme dne 4. července deportováni a nejprve na cestu do Diarbekiru vedoucí odvedeni. Bylo nás okolo 100 rodin a měli jsme zvířata k nesení zavazadel s sebou. Druhého dne po odchodu přišli jsme na mnohé mrtvolky mužů a domnívám se, že byly to těch dvou set, kteří před 10 dny odešli napřed. Jeden den a noc pili jsme jen vodu, která byla s krví smísena. Také třetí den pochodu přišli jsme na cestě do Arghany na množství mrtvol podél cesty ležících. Zde byli muži a ženy povražděni.

Šestáho dne cesty dorazili jsme do jedné vesnice Kurdů. Zde četníci žádali od nás všechny peníze a skvosty, které jsme ještě měly, s pohrůzkou, jinak že bude nám vzata naše čest. Devátého dne odebrali nám všechno zbývající prádlo. Když dorazili jsme do Diarbekiru, byla nám všechna zvířata odňata a mimo toho byla jedna žena a dvě dívky od četníků odvedeny. Celý den a noc tábořili jsme před hradbami města, úplně bez přístřeší pod širým žhavým sluncem. Z města přišlo mnoho Turků a mnoho dětí nám odňali. Večer za příprav k odchodu opět byli jsme od Turků, kteří z města přišli, přepadeni. Nezbyvalo nic jiného než vše, co ještě jsme měli, na místě zanechat a rozprchli jsme se všemi směry, abychom životy a čest svoji zachránili. Za noci byli jsme ještě třikrát přepadeni a mnoho žen a dívek bylo odvedeno.

Následujícího dne byli jsme mnoho hodin na pochodu, jdouce směrem jižním a úplně bez vody. Mnozí hladem, ale i palčivou žízní trápeni klesali. Každý den byli jsme přepadáni a strašlivě s námi nakládáno. Mnohé ženy byly odvedeny, kam, není mi známo. Jedna žena, kladoucí odpor, když chtěli ji jednu z dcer odvléci, s mostu byla svržena a ruku si zlámala. Potom byla s jednou svojí dcerou do propasti svržena. Když uviděla to druhá její dcera, skočila za nimi, aby společně zemřely.

Na dalším pochodu v blízkosti Mardinu nechali nás 8 dní dlouho na širém poli za velikého vedra tábořiti. V blízkosti byla velká vodní nádrž. V noci Turci nádrž otevřeli a nechali nás vytékající vodou zatopiti. Při tom stříleli po nás a loupili mladé ženy a dívky. Denně tak na pochodu byli jsme vystaveni nejhorším ukrutnostem a počet náš vůčihledně víc a více se menšil. My přišli jsme do Weranšehiru a potom do Ras-ul-Ajinu. Než ještě do Raz-ul-Ajinu jsme přišli, cestou našli jsme tři studny, které až na povrch mrtvolami byly vyplněny.

V Raz-ul-Ajinu našli jsme ještě jiné ženy, které z Erzerumu, Eginu, Keghi a druhých jiných míst byly deportovány a také byly na cestě do Der Zoru. Mnohokrát bylo nám řečeno a byli jsme donucováni islám přijmouti. Ale odpověděli jsme, že raději zemřeme, než bychom islám přijali. Mohamedánští duchovní byli nad touto odpovědí velice překvapeni a říkali: „Ještě nikdy neviděli jsme lidi, kteří tak by svojí čest a víru hájili.“

Do Raz-ul-Ajinu přišel naproti známí náš Arakel aga z Haleba. Přišel podívati se, zda bude mu možno někoho z nás zachrániti. Podařilo se mu několik z nás s sebou do Haleba vzíti. Arméni v Halebu dali nám jísti. Více jak 24 hodiny jsme nic nejedli. V Halebu našli jsme z různých částí Arménie deportované, kteří více jak 4 měsíce byli na pochodu. Stav jejich byl takový, že denně jich 40 – 50 umíralo. Muži byli v údolí zvaném šejtan Deresi povražděni. Napřed museli sobě hroby sami vykopati a pak byli porubáni. Jeden arménský voják mi vyprávěl, jak muži v Eufratu byli topeni. On ještě se svými třemi druhy jen plováním se zachránil a tři dny byli na cestě. Podél cesty našel mnoho mrtvol.

V průběhu celé naší cesty nedostali jsme od úřadů ničeho jísti, jen v Diarbekiru, v Mardinu dostali jsme bochánek chleba za 8 dní, které jsme tam tábořili. Chléb byl

jako kámen tvrdý. Oděv náš byl úplně roztrhán a my všichni vlivem útrap již pološlení. Mnozí, když stalo se, že dostali nové šatstvo, ani nevěděli jak do něho se obléci. Když opětně zas jedenkrát se vykoukali a všechnu špínu ze sebe smyli, shledali, že všechny vlasy jim vypadaly.ⁱⁱ

Myslím, že tyto dva příklady osvětlují situaci deportovaných daleko lépe, než bych to dokázal svými slovy já.

Deportovaným hrozilo nebezpečí především z těchto tří stran: (1) od ostrahy, (2) od místní luzy a (3) od Kurdů.

Začněme průvodci karavan. Členové vysoké porty často opakovali, že utrpení Arménů je způsobeno jednoduše tím, že není dostatek vojáků a četníků, kteří by je ochránili. Ale sama vláda se podle všeho postarala o to, aby byli z věznic propouštěni zločinci a najímáni jako „ostraha“ deportovaných. Přese všechno, co pravidelné armády celého světa kdy napáchaly na civilním obyvatelstvu, až s podivuhodnou přesností platí, že nejkrutější masakry během genocid prováděli z různých často nelichotivých profesí sebraní rekruti a dobrovolníci, ti pak odváděli špinavou práci, nikoli skuteční vojáci. Těch se zdálo vládám pro takovou práci zřejmě škoda. Nejinak tomu bylo při „řešení“ arménské otázky.

Zvláštní organizace, turecky Teşkilât-ı Mahsûsa, byla něčím mezi speciálními silami a tajnou službou. Založil ji Enver paša jako ministr vnitra v roce 1913 a jeho ministerstvu byla také podřízena, unionisté v ní měli pochopitelně hlavní slovo. Během války čítala na třicet tisíc mužů, jak z řad intelektuálů a elity národa, tak bývalých vězňů. Mezi její další akce patřilo brutální potlačení arabských nacionalistů. Na její místo nastoupila v roce 1921 Mustafou Kemalem založená *Národní bezpečnostní služba*.

V souvislosti s Armény vešla Zvláštní organizace ve známost velice neslavně, její role bývá přirovnávána k nacistickým Einsatzgruppen na území Sovětského svazu. Už na koci roku 1914 byli plánovitě propouštěni zločinci z věznic, aby mohli následně vstoupit do řad Zvláštní organizace. Třeba z pimianské kárnice bylo v prosinci 1914 propuštěno 124 chovanců. Počátkem roku 1915 už šlo propuštěné vězně počítat na tisíce. Byli to vrazi, lupiči a násilníci propuštěni samotnou vládou dlouho předtím, než začalo povstání ve Vanu, jehož propuknutím vláda odůvodňovala deportace, aby se tito muži stali „ostrahou“ arménských transportů. To je jedním z důkazů, že genocida byla nejméně několik měsíců dopředu naplánovaná a pak provedená vládou jedné strany, plně odpovědnou za svoje činy.

Mehmet Vehib, osmanský generál, nazval tyto členy Zvláštní organizace „řezníky lidského druhu“. Příslušníci Zvláštní organizace, kteří měli na starosti deportované, nejenže své

svěřence nechránili, ale sami je masakrovali po tisících, znásilňovali, prodávali jako otroky, týrali a okrádali. K tomu všemu si zvali na pomoc kočovné kurdské kmemy.

Luza a různí místní pobudové napadali procházející karavany při přesunech i v *hánech*. V tomto případě i v případě Kurdů bylo zabíjení mnohdy spojené s náboženským fanatismem a kupováním si cesty do nebe za křesťanskou krev. Krom toho rozkrádali a skupovali místní ženy a děti. Děti si brali na práci a na převychování; ženy do harémů a nevěstinců. V Halebu byl prý dokonce lékař, který zkoumal způsobilost žen předtím, než byly odvečeny do některého ze 40 místních vykřičených domů. Spodina se zvláště za času války, kdy nedostatek nejprudčeji dolehl právě na ni, snažila vyzískat z bezbranných arménských uprchlíků, co jen šlo, proto se množily krádeže.

O ukrutnostech, co páchali **Kurdové**, se zmiňovali již citovaní autoři, u Kurdů jsou dvojnásob platné opakované poznámky o hromadných masakrech, znásilňování, kradení lidí, týrání a okrádání doslova na kůži. Snad bych jen připomněl jejich součinnost s průvodci, kteří je upozorňovali na blížící se karavany. Počet Arménů usmrčených Kurdy půjde s největší pravděpodobností do statisíců, vždyť jen kurdská sekta Jezídiů má na vědomí přinejmenším 20 000 obětí.

Další svědectví z dob deportace:

Z vyprávění dvou německých ošetrovatelek

Večer dne 18. června procházely jsme se s naším přítelem lékárníkem Gehlsenem před naším domem. Potkal nás jeden z četníků, který nám vyprávěl, že sotva 10 minut daleko od nemocnice přenocuje houf žen a dětí z krajiny Baiburtu. On sám že pomáhal při jejich hnání a vyprávěl nám nadšen do podrobností, jak s deportovanými jak s deportovanými v průběhu pochodu bylo zacházeno. Kassé, Kassé sürüjorlar! (Vražděním, vražděním hnání jsou vpřed.) Každý den, vyprávěl on sám, 10 až 12 mužů ubíjel a házel do propasti. Když děti nařikaly a plakaly, nemohouce stačiti pochodu ostatních, rozrážel jsem kolbou pušky jejich hlavy. Ženám vše bylo odňato a byly ve všech vesnicích, kam jsme došli, vždy znásilňovány a zneuctěny. „Já sám jsem poručil tři nahé ženské zahrabati.“ A končil svoji zprávu slovy: „Bůh račiž mně to k dobru přičísti.“ ⁱⁱⁱ

(...)

V následující řecké vesnici zastihli jsme jednoho divoce vyhlízejícího muže, různou zbraní opatřeného, který nám vypravoval, že jest tam na stráži a má cestující přehlížeti.

To znamenalo

- Armény vraždit. Mnohé z nich již usmrtil. V žertu podotkl, že jednoho z nich králem učinil. Kočí náš vysvětlil nám, že jedná se o 250 arménských mužů, příslušníků pracovního oddílu, který zaměstnán byl na správce silnice, a jejichž místo popravou cestou jsme míjeli. Mnohá rozlitá krev, kterou jsme spatřili, tomu nasvědčovala, mrtvoly byly již odstraněny.

Odpoledne dorazili jsme do jednoho údolí, ve kterém tři houfy dělníků, zaměstnaných na opravě silnice, v tu chvíli seděly. Byli to Turci, Řeci a Arméni. Před posledními stálo několik důstojníků. My jeli dále. V tom ukázal kočí náš zpět do údolí, kde asi 100 mužů nastupovalo a řadilo se podél jedné prohlubně. My věděli ihned, co bude následovati. Ještě na jednom druhém místě opakovalo se stejné divadlo. V nemocnici misie v Sivasu viděli jsme jednoho muže, jemuž podařilo se zachrániti z takového jednoho hromadného masakru arménských dělníků na silnici. Byl se svými druhy v počtu 95 mužů také do řady postaven. Jejich strážci, 10 četníků, pak kolik mohli, jeho spoludruhů postříleli. Všichni druzí byli pak od mohamedánů noži a kamením ubiti. Jen deseti podařilo se utéci. Muž ten sám byl těžce zraněn a upadl do bezvědomí. Vzpamatovav se, nastoupil dvoudenní cestu do Sivasu.^{iv}

Deportování z Gemereku

Z nečetného obyvatelstva městečka Gemerek mezi Kaisarií a Sivasem, které bylo všechno deportováno, nezachránil se nikdo. Žádný ani do Sivasu nepřišel. Muži a hoši všichni byli povražděni, ženy a dívky rozděleny mezi důstojníky, vojáky a úředníky turecké.^v

Český inženýr zaměstnaný na anatolské dráze píše:

V Cařihradě žil turecký kavárník Antif bej, který jsa členem mladotureckého komité, stal se jeho sekretářem. Později povolán na místo valiho do Angory, kde provedeno z jeho rozkazu vraždění Arménů a které dne 20. 1. r. 1916 provedeno během 6 hodin a povražděno bylo více jak 1500 mužů, kteří svázáni a odvedeni za město, kdež na odlehlém místě mohamedánskými řezníky byli poraženi jako dobytek.

Známý tento řezník Arménů, jak později byl Atif bej nazýván, dal provést i hromadné vraždění

arménského občanstva v okrese kastananunském, kde zpěchoval se tak učiniti vali Rešid paša. Tento, nechtěje se podrobiti daným rozkazům komitétu tureckého pro Sjednocení a pokrok, byl z úřadu sesazen a na jeho místo povolán dne 16. 5. 1916 Atif bej, který dal ihned více jak 600 Arménů uvězniti a v noci přes Ilgas odvésti o několikadenním hladu a žízni. V průběhu cesty většina povražděna, takže naživu zůstalo jen 40 lidí. Druhá část deportovaných mužů a žen, asi 320 hlav, povražděna a zachránilo se jen několik žen, které přestoupily na islám.^{vi}

Transporty snášeli velmi špatně především staří lidé. Kvůli svému věku často nebyli sto stačit ostatním a Turci doprovázející konvoj je pak zpravidla zastřelili. Vyprávění o uprchlících se jsou plná stařen, jež přišly o zrak buď v důsledku hojně rozšířených kožních chorob, nebo jim vydloubali oči za trest Turci. I mezi lidmi pokročilejšího věku převažovaly ženy, jelikož muslimové při vybíjení mužů nezřídka nedali milost ani starcům.

Arménská genocida má významný genderový aspekt. Zatímco smrt mužů byla alespoň relativně rychlá, to, co musely zkusit ženy, bylo opravdovým peklem. Absolvovaly stovky kilometrů dlouhé pochody smrti, na jejichž konci byly ty „šťastnější“ vlivem přestálých útrap člověku nepodobné a zbytek mrtvů. Ženy, jež dorazily do syrské pouště, umíraly dál hladem, nemocemi a vyčerpáním, i když se jim jako zázrakem podařilo přestát i to, stejně byly odsouzeny žít dlouhé roky v uprchlických táborech. Svůj domov a rodinu už většinou nikdy nespatřily. Matky vycházely na cestu se svými dětmi, pokud byly malé, tak často brzy zemřely a nešťastnice je pak mnohdy nesly s sebou ještě několik dnů, nemohouce se od nich odloučit. Jiné, když poznaly, že na cestě číhá jen smrt a o děti se nemají jak postarat, zkoušely děti vnutit někomu, koho potkaly cestou, aby zachránily alespoň jejich život. Vzdávaly se tak vlastních dětí a nevěděly, jestli je kdy znovu uvidí. Zvláště bolestné muselo být pro deportované vidět trpět a umírat blízké ze své rodiny, toho zůstali muži ušetřeni. Ženy a dívky byly opakovaně znásilňovány a loupěny muslimy. Odvlečené oběti byly často donuceny pracovat v nevěstincích a přijmout islám; život jim zůstal, ale nic víc. Málokterá měla to štěstí, že se s ní její nový muslimský muž zacházel slušně.

Hansa popisuje organizované znásilňování arménských žen v osmanské armádě:

Tisíce nezletilých dívek bylo zprzněno, jsouce hříčkou důstojníků a vojáků, jakož i úředníků v městech a osadách, kterými karavany procházely. Z mnohých případů, denně se opakujících, líčen mi případ následující: Z krajiny Baj-burské, ze které karavany

Jako krysy umíraly, deportovaných čítaly přes třicet tisíc duší, bylo tisíce žen a dívek odvečeno do místních vojenských táborů a postupně znásilněno vojáky a důstojníky, kteří se o ně rozdělovali. aneb zešilely ty ubohé oběti zvířecích choutek násilníků. Ty, které přestály prožité hrůzy – utopeny v Eufratu...^{vii}

Útrapy rodiček a novorozenců v transportech

Nejtěžší útrapy prožívaly ženy, které v průběhu deportace život daly dětem. Ubohým nepovolen častokrát ani čas, aby novorozené dítě na svět přivedly. Jedna z žen dala kteréš noci život dvojčátkům. Ráno musela s dětmi na zádech pěšky nastoupiti cestu dál. Po pochodu as dvouhodinovém zhroutila se vysílením. Musela obě děti pod jedním keřem zanechati a vojáky donucena cestu nastoupiti dál. Jiná z žen také cestou porodila, ale ihned hnána dál, až mrtva vysílením klesla. Další jedna, zachváčena bolestmi poblíž Ajntabu, musela býti od amerických misionářek obklopena, když slehla, ničeho jiného nebylo pro tu ubohou docíleno, než že dostala povolení na zvíře jedno usednouti a s novorozenětem v hadrech a cárech zabaleným musela další pochod nastoupiti. Tyto případy jen na cestě z Maraše do Ajntabu byly pozorovány. Zde našlo se při vyklízení po odchodu jednoho z transportů v chánu (přenocišti) novorozeně. V Maraši nalezena byla v Tašchánu tři novorozeňata v hnoji zahrabaná.^{viii}

Do velmi špatné situace se dostaly i děti. Sirotci umístění ve státních sirotčincích byli donuceni buď přijmout islám, nebo odejít. Křesťanské sirotčince provozované misionáři často nedostaly povolení zůstat a byly deportovány na jih společně s ostatními; jejich situace se ještě zhoršila, když v roce 1917 vstoupily Spojené státy do války a jejich misionáři a dobročinní pracovníci, hlavní podporovatelé Arménů, byli vyhoštěni. Děti, jež nastoupily na cestu společně s příbuznými, byly z části rozkradeny, z části prodány průvodci nebo samotnými matkami v obavě, že další cestu nevydrží. Především dívky nad 12 let věku, ale často i mladší se stávaly obětí znásilnění nebo byly rovnou odvečeny do nevěstince či harému. Dětem umístěným v muslimských rodinách se dostávalo různého zacházení, podle toho jaké štěstí měly při získání pěstouna. Mnoho muslimů se k dětem chovalo dobře a ty se mohly po válce navrátit svojí původní víře. Jiné ratolesti odložené deportovanými matkami neměly tolik štěstí a musely se spokojit se skrovnou péčí v sirotčincích. Mnohdy byly takové děti islamizovány ve státních sirotčincích. Bohužel ani dětem se nevyhnulo bestiální vyvražďování, jež padlo na arménské hlavy. Jeden příklad za všechny: Deset tisíc dětí ve věku do 10 let bylo odvedeno z Malatie do pustých hor v okolí, kde o hladu a žízni všechny

pomřely. Hansa sám mluvil s dánskou ošetřovatelkou, která byla na místě, aby se na vlastní oči přesvědčila o tom, v co odmítala uvěřit; našla tam už jen hromádky dětských kostí vysušených sluncem.

Americký konzul o osudu arménských dětí z Trapezuntu

Také od plánu alespoň děti zachrániti muselo býti upuštěno. Tyto byly v Trapezuntu do škol a sirotčinců odvedeny pod dohledem komitétu, který místním řeckým arcibiskupem organizován a všemožně podporován. Předsedou komitétu byl vali města, místopředsedou arcibiskup a jeho členové skládali se ze tří křesťanů a tří mohamedánů. Dívky byly výhradně do rodin mohamedánských dány a tím úplně rozděleny. Udržeti sirotčince a zachrániti děti od rozdělování, čehož chtěl arcibiskup všemožně docílití zajištěním si podpory valiho, nebylo dosaženo. Všechny plány kříženy a překaženy. Rajlem begem, vůdcem tureckého komitétu pro „Sjednocení a pokrok“, proti jehož moci byly všechny snahy na záchranu dětí marné. Nejhezčí z nejstarších dívek, které jako ošetřovatelky v sirotčincích byly zaměstnány, byly do domů odváděny, aby jako oběti kliky, která nařízení tato a opatření, jak zdálo se, řídila, pro rozkoš této sloužily. Z dobrého pramene slyšel jsem, jeden člen komitétu pro „Sjednocení a pokrok“ zde 10 nejhezčích dívek v jednom domě ve středu města má pro svoji a svých přátel potřebu. Několik malých děvčátek odvedeno také do řádných rodin mohamedánských. Také z dřívějších žákyň americké misie nalézají se několik nyní v rodinách mohamedánských poblíž misie, ale většina neměla toho štěstí.^{ix}

Místem určení byla především oblast okolo syrského provinčního městečka Der Zor, odtud byli někteří posláni ještě dále do pouště. Na cestě do Der Zoru stála nejvýznamnější křižovatka deportačních cest – město Aleppo (Haleb), brána do pouště. Menší část deportovaných byla rovněž odeslána do Mosulu v severní Mezopotámii a do Libanonu. Uvádí se, že existovalo na 25 hlavních koncentračních táborů pod správou Šükrü beje, hlavy „Hlavního migračního ředitelství“, pravé ruky Talaata paši. Některé tábory měly stálější charakter, jiné sloužily pouze jako krátkodobá přenociště (*hány*) na další cestě. Kraje, kam putovali vyhnaní Arméni, tvořila z větší části poušť a žili zde především kočovní pastevcí. I dobře vybaveným a zásobeným osadníkům by trvalo roky, než by zde vybudovali zázemí pro život většího počtu lidí. Arméni neměli nic, těch sto možná až dvě stě tisíc vysílených žen, dětí a starců, co dorazili na místo, zachvátil hladomor a nemoci. Traduje se, jak se vyhladovělé ženy vrhaly na koňský trus v naději, že v něm naleznou nestrávená semena.

Všichni velice trpěli horkým podnebím, protože přišli z horských, studenějších, oblastí a nebyl jim poskytnut žádný úkryt před sluncem, kromě stanů provizorně postavených z hadrů, co byly po ruce. Bohužel masakry pokračovaly po skončení deportací i v těchto táborech.

Naštěstí ne všichni muslimové se chovali k Arménům bezcitně a krutě. Dokonce i mnoho osmanských státních úředníků se zpěchovalo plnit zákazy spojené s vyvražďováním. Četné muslimské rodiny poskytly arménským sirotkům nový domov a chovaly se k nim dobře a nebyli to jen místní křesťané, kdo poskytoval zbídačelým uprchlíkům pomoc v Sýrii a jinde. Bohužel tyto činy zůstávají jen malinkým světlým místem v historii nejstrašnější vraždy národa, jakou do té doby dějiny poznaly.

3. Důsledky, odkaz a popírání

*Můj svět je pouhé okno cely – jsem znaven
jeho hranami
Lidé, mí blízcí i přátelé – jsem znaven
jejich ranami
Minulost, dnešek a zítřky – loučím se
se všemi cestami
Snad člověk ani nemůže být sám – já už jsem
unaven prohrami*

*Tento svět pro mě není, vlastně vůbec
není o co stát
Sotva usedneme ke stolu, to nectné Adamovo plémě
začne pomlouvat
Budiž proklete! Hořký pohár mé trpělivosti
přetekl už snad
Z přítele nepřítel – to viděl jsem
už tisíckrát*

*Snad někde najdu lék na svůj žal
ale zlých věcí přibývá dál
Slavíka trny růže poranily
Jak času uniknout, když zdi mě uvěznily...^x*

Sajath Nova

Tak jako je náš středoevropský prostor teritoriálně a ideologicky formován především výsledky druhé světové války a pádem železné opony, Arménie a především Turecko dodnes žijí dědictvím první světové války. Střední Evropa i Zakavkazsko prošly bolestným procesem etnické homogenizace a oba regiony poznaly genocidu. Zatímco ve střední Evropě Německo jako největší viník absolvovalo proces pokání, prošlo celkovou ideovou přeměnou a distancovalo se od zločinného nacistického režimu, v Turecku nikdy k ničemu takovému nedošlo. I když se unionistický režim nevyrovnal nacistickým zvěrstvům, jednalo se stále o zločinný režim diktátu jedné strany, jenž chladnokrevně nechal zavraždit mnoho set tisíc nevinných lidí. Od té doby nebyla nikdy skutečně přetržena nit tureckých nacionalistických režimů, které propagují hrdost na tureckou minulost a zarytě popírají vinu tureckého národa na obludném zločinu genocidy. Takovýto postoj společně s všudypřítomným antiarmenismem jen dále vyhrocuje situaci. Turci jsou deformováni aktivní ztrátou paměti a Armény v exilu i v maličké Arménské republice zas užírá pocit utržené křivdy. To je důvod, proč je arménská genocida dodnes naléhavým a neuzavřeným tématem, jež je potřeba řešit. Jediným opravdovým východiskem se zdá být objektivní zhodnocení aghetu, omluva a přiměřené reparace z turecké strany. Ve středoevropském regionu bylo možné pokání a

narovnání mezinárodních vztahů, doufejme, že jednou dospěje čas pro usmíření i v Zakavkazku.

4.1 Popírání genocidy

Ohniskem popírání genocidy je Turecká republika, pro základní vhléd do jejího oficiálního stanoviska níže uvádím výtah z prohlášení, které na toto téma vydalo turecké ministerstvo zahraničí. Mějme na paměti, že se jedná o dokument určený pro obhajobu popírání především před západními politiky a historiky, proto je v něm potlačena nacionalistická, ba šovinistická rétorika, s níž většina Turků komentuje události z roku 1915 doma a kterou zahrnuje i výuka na tureckých školách. Pro příklad ředitel katedry historie v Erzerumu prohlásil 11. března 1994, že Arméni pobili v letech 1916 – 18 na tři miliony lidí, což se mělo odehrát především na území ovládané Správou západní Arménie. Toto tvrzení měly podporovat i nálezy masových hrobů u paty Araratu z roku 1993.^{xi} Yusuf Halacoglu, předseda Turecké dějepisné společnosti, uvádí ve své studii, že během deportací zemřelo jen něco okolo 54 tis. Arménů, z nichž zhruba 10 tis. bylo skutečně zabito. Halacoglu se při tom omezuje striktně na oběti deportací a nebere v potaz Armény zahynulé při „interetnickém násilí“. Když si dáme dohromady první tvrzení o třech milionech mrtvých Turků a druhé o relativně nicotných arménských ztrátách, pak nutně musíme dojít k závěru, jenž je v Turecku velmi rozšířený: „Ano, byla zde genocida a tu spáchali Arméni na Turcích.“ S tímto stanoviskem však turecké ministerstvo zahraničí do světa nekřičí, jeho oficiální verze je daleko „skromnější“ a dnes, v roce 2011, zní takto:

Arméni se snaží vytrhnout svoji historii z širšího kontextu bouřlivých událostí rozpadu Osmanské říše a vytvořit zkreslený černobílý náhled na historii, ale „pravda si žádá, abychom převyprávěli všechny strany příběhu“. Arméni znevažují utrpení muslimského obyvatelstva, jež strádalo za 1. sv. v. stejně jako oni, jako by jedny lidské životy měly větší cenu než jiné a jako by jedna víra byla nadřazena druhé. Odporovat arménskému ortodoxnímu názoru se stává riskantním, každý kdo o něm začne veřejně pochybovat, je napadán pro „popírání genocidy“, přestože se arménské argumenty nezřídka zakládají na zaujatých svědectvích a falešných dokumentech. Arméni odporují svobodě projevu, když se za vynaložení obrovských sil a prostředků snaží o prosazení oficiálního uznání „genocidy“ v jednotlivých zemích světa. Celý příběh tragických událostí z let 1912 – 1922 ještě nebyl zdaleka dopsán. Při jeho vyprávění se rozhodně nesmí zapomínat na následující fakty:

1) Demografické studie dokazují, že počet Arménů byl nižší než 1,5 milionu, proto musí být tvrzení, že zahynulo 1,5 milionu lidí, lživé. Dr. Justin McCarthy, britský historik Arnold

Toynbee, fr. misionář a Encyclopedia Britanica ve starších vydáních odhadli počet zemřelých na 500 – 600 tis. Boghos Nuba, hlava arménské delegace na Pařížské mírové konferenci v roce 1920 uvedl, že v Anatólii zůstalo na 280 tis. Arménů a 700 tis. jich emigrovalo. Uváděný počet 1,5 obětí je hrubě nadhodnocený. „Každá zbytečná smrt je tragédií, ale stejnou tragédií jsou i lži s cílem rozdmýchat oheň nenávisti.“

2) Arménské ztráty pohybující se okolo 600 tis. byly malé ve srovnání s 2,5 miliony muslimů, jež zahynuly v letech 1912 – 1922. Arméni skutečně trpěli strašlivou úmrtností. Dokumenty zaznamenávají jako hlavní příčiny smrti mezi anatolskými občany meziskupinové násilí, nucenou migraci všech etnických skupin, nemoci a hladomor. Diskutované období bylo strašlivé pro celé lidstvo, ne jen pro Armény.

3) Arménská argumentace se zakládá na nedůvěryhodných nebo zaujatých zdrojích. Často citovaný Henry Morgenthau neměl humanitární, ale politické cíle; snažil se zatáhnout USA do války na straně Dohody, jak to vyplývá z jeho korespondence s prezidentem Wilsonem. Válečná propaganda nepřítele nemůže být považována za důkaz. Morgenthau byl zaujatý a jeho spolupracovníky byli Arméni. Admirál Mark L. Bristol, americký velvyslanec v Istanbulu (1920 – 26), oproti tomu napsal, že zprávy o masakrech Arménů jsou falešné a že způsobují víc škody než užitku.

4) Nebyla to genocida, ale tragický oboustranný konflikt, na němž se podílely nepravidelné jednotky muslimů i křesťanů.

a) Arméni kolaborovali s Rusy už ve válkách v letech 1828, 1854 a 1877. V období 1893 – 1915 i během 1. světové války Arméni zradili říši a sami se k tomu hrdě hlásí.

b) „Logika a důkazy vyvrací obvinění z genocidy.“ (i) Arméni na jedné straně mluví s pýchou o svém boji proti despotismu a na druhé se snaží srovnávat svou tragédii s holocaustem, s tím nemohu souhlasit (Bernard Lewis, volně přeloženo a zkráceno). (ii) Nejsou doposud známy žádné oficiální dokumenty nařizující zabíjení, avšak jsou známy zprávy, v nichž vláda nařizuje ochraňovat deportované. (iii) Kde byla vládní kontrola slabá, tam Arméni trpěli nejméně, a naopak kde nebyly doprovody karavan dostatečně silné, tam docházelo k útokům ze strany místních Kurdů, Turků a Tatarů. Muslimové během války rovněž velmi trpěli a jítřily je útoky ze strany dašnaků a Rusů.

c) Termín genocida neexistoval do roku 1944, o čtyři roky později byl specificky definován rezolucí OSN, kterou podpořilo i Turecko. Genocida (i) je zločinem s určitým záměrem, (ii) při němž jsou napadáni členové skupiny jen proto, že jsou jejími členy. Rezoluce o genocidě se proto nevztahuje na lidi, jež pojí pouze stejný politický cíl. V obou bodech „arménská genocida“ neobstojí. Za prvé neexistují žádné důkazy o záměru vlády Armény zničit a za

druhé dašnaci, hnačkovci¹ a jejich civilní komplicové vedli válku proti vlastní vládě, k deportaci Arménů vedlo jejich násilné spojenectví s Rusy, nikoli jejich náboženská či etnická identita. Ani samotná OSN neschválila žádné prohlášení označující tyto události za genocidu.

5) 144 vysoko postavených osmanských představitelů bylo souzeno v maltských procesech za arménské „masakry“. Po více jak dvou letech vyšetřování nebyl nikdo z nich shledán vinným.

6) Navzdory výsledkům maltských procesů rozpoutali arménští teroristé samozvanou válku za spravedlnost, jež trvá do dnešních dnů. Začátkem 20. let začali lov na bývalé osmanské představitele, mnoho jich skutečně zabili včetně Talata a Džemala. V 70. a 80. letech arménské teroristické organizace ASALA a JCAG spáchaly přes 230 ozbrojených útoků, zabily 71 nevinných lidí včetně 31 tureckých diplomatů, dalších 520 lidí bylo vážně zraněno během kampaně krvavé pomsty.

7) Archivy mnoha zemí by měly být nejdříve opatrně a s rozmyslem prozkoumány, než začnou být vynášeny soudy o genocidě. Arméni se často odvolávají na archivy mnoha národů, ale úzkostlivě se vyhýbají jejich prozkoumání. Kromě toho dobře vědí, že archivy několika národů včetně USA mluví primárně o obětech mezi křesťany a záměrně opomíjejí zprávy o muslimských ztrátách. Například během povstání ve Vanu 1915 zahynulo nejméně 60 tis. muslimů. Ačkoli pro to existují nezvratné důkazy, oficiální archivy některých zemí zmiňují pouze křesťany.

Arméni se pečlivě vyhýbají volání po shromáždění a prozkoumání všech záznamů o celé otázce. Takové zkoumání by mělo zahrnovat osmanské archivy mapující činnost arménských revolucionářů a ruských vetřelců stejně jako archivy Německa, Ruska, Francie, Británie, Íránu, Sýrie a Spojených států. A především pak nepozměněné záznamy Arménské republiky v Jerevanu, ARF v Bostonu a organizace ASALA v Jerevanu, ty však zůstávají uzavřeny. Jen ten, kdo se bojí pravdy, může omezovat rozsah vyšetřování.

8) Holocaust nemá žádnou významnou spojitost se zkušeností osmanských Arménů.

- a) Židé, na rozdíl od Arménů, nepožadovali samostatnost a rozdělení národů, ve kterých žili.
- b) Židé nezabíjeli své spoluobčany, zatímco Arméni páchali masakry na místních muslimech.
- c) Židé se během 2. sv. v. otevřeně nepřidávali do řad nepřátel své země. Arméni spáchali masovou zradu, když přebíhali k Rusům nebo vedli partyzánský boj za bitevními liniemi.
- d) Norimberské procesy uznaly nacisty vinnými, maltské procesy nikoho neodsoudily.

---

¹ Obě to byly arménské politické strany organizující především ještě za starého sultánského režimu v 90. letech ozbrojené akce namířené proti osmanské nadvládě; v té době se ještě mladoturci považovali za jejich spojence.

e) Otevřenou kolaboraci s nacisty potvrzuje činnost Arménské legie.

f) Hitler neodkazoval na Armény, když připravoval konečné řešení; jeho neslavná citace je podvod. Všechny zdroje připisují údajný výrok „Kdo si dnes ještě pamatuje Armény?“ neuvedenému autoru článku „Cesta nacistického Německa do války“ od neznámého autora vytištěného v Times of London 24. 11. 1945. V dochovaných oficiálních zápisech ze dne, kdy se schůze uskutečnila, však není. Citace se prvně objevila už roku 1942 v knize Louise Lochnera. Svůj zdroj nezveřejnil ani Lochner, ani neznámí autor. Norimberský tribunál přezkoumal Lochnerovu verzi Hitlerova projevu a zamítl ji. Dotyčný projev ani nebyl namířen proti Židům, ale proti Polákům.

g) Hloubka a rozsáhlost studia holocaustu je ohromná, stejně jako existuje bezpočet důkazů svědčících o cílech, metodách a výsledcích nacistické rasové politiky. Ve srovnání s tím je výzkum pozdního období Osmanské říše prozatím nedostatečný. Ještě mnoho výzkumů musí být dokončeno a mnoho závěrů dopsáno. Nepředpojatý výzkum od té doby odhalil tragédie konfliktu postihující všechny z mnoha bojujících stran. Zatím nebylo objeveno nic, co by se dalo považovat za genocidu. Ve světle probíhajícího výzkumu vyvstávají další rozpory, bylo by nespravedlivé, pokud ne zlomyslné, srovnávat touhu vyzvat arménská tvrzení s popíráním holocaustu.^{xii}

Toto byl výtah ze zhruba dvakrát tak rozsáhlého oficiálního stanoviska tureckého ministerstva zahraničí k „arménskému obvinění“. Kritice těchto tureckých argumentů se budu nepřímo věnovat v závěru práce (tj. část 4).

Dále je potřeba zmínit i stanoviska některých „protureckých“ západních historiků. Turecko „svým hráčům“ na světových univerzitách poskytuje podporu v podobě štědrých grantů pro ústavy tureckých studií, čestných doktorátů a jiných ocenění. Turecká vláda se na západě snaží vytvořit opozici vůči „arménskému pohledu na věc“ a vynakládá na to velké sumy peněz. V USA je štědře subvencován *Institut tureckých studií*, Turecko tímto „nezištným“ darem získává do rukou obrovský vliv na západní odbornou činnost, protože stejně lehce jako peníze přitékají do fondů ITS, tak mohou jejich toky i vyschnout. Badatelé jsou potom vázáni loajalitou svému „chlebovárci“. Tato realita se ukázala, když rezignoval na post prezidenta institutu Donald Quataert, údajně na nátlak tureckých představitelů, potom, co se vyjádřil o událostech z roku 1915 jako o genocidě.

4. Závěr

*Nešťastné dny přijdou a odejdou tak jako zima
ať nás to neodradí, vždyť jednou skončí,
přijdou a odejdou
hořká bolest v člověku dlouho nezůstane
špatné dny jeden za druhým
přijdou a odejdou*

*Neštěstí, pronásledování i trápení
jež stihlo naše hlavy
jako karavana na cestě
přijdou a odejdou
vždyť svět je jako jedna rozkvetlá zahrada
a lidé jako květiny
kolik růží a kolik fialek – jednou
přijdou a odejdou...*

*Naše země chová dítě ve svém náručí tak jako matka
nevědomé národy jako tuláci
přijdou a odejdou
Svět vítá pocestné, Dživani, lidé jsou tu jen hosty
Tak tomu vždycky bylo
přijdou a odejdou^{xiii}*

Dživani

4.1 Podstata arménské genocidy

Při hodnocení jakékoli události nutně vycházíme ze dvou aspektů: (4.2.1) faktické podstaty věci a (4.2.2) hodnotících měřítek. Z nich následně vyvozujeme (4.2.3) závěry.

4.1.1 Faktická podstata věci

1) Otázka genocidy.

a) Odehrála se organizovaná kampaň s cílem zničit Armény jako entitu v říši?

Odpověď zní ano, protože:

- už začátkem roku 1915 byli arménští vojíni odzbrojeni přeřazeni do pracovních oddílů
- zhruba ve stejné době začalo zatýkání a fyzická likvidace arménských mužů schopných klást a především organizovat odpor během vyhlazování
- byly organizovány transporty, jejichž cílem byla nehostinná syrská poušť
- „ostrahu“ transportů tvořili ze značné části zločinci, propuštění za tímto účelem z vězení

- průvodci karavan masakrovali a utlačovali své svěřence, spolupracovali přitom i s místními kurdskými kmeny
- na 15 tis. Arménů bylo poblíž Trabzonu utopeno ve vlnách Černého moře
- rovněž v Trabzonu byly arménské děti vražděny morfinem a plynem
- další tisíce upáleny v okolí Bitlisu, Muše a Sasunu
- Arméni byli nuceni ke konverzi na islám
- arménské ženy byly rozkrádány nebo dokonce rozprodávány
- arménští sirotci byli převáděni do muslimských sirotčinců, a tak poturčováni
- arménští vojáci z pracovních čet byli hromadně masakrováni
- ta menšina arménských mužů, která doprovázela karavany, byla plánovitě masakrována
- likvidace Arménů pokračovala i v koncentračních táborech v syrské poušti a to jak důsledkem vyhladovění, tak násilím

b) Organizovala tuto kampaň vládnoucí unionistická strana?

Odpověď zní rovněž ano, rozhodující část státní moci – unionistická vláda - genocidu rozpoutala, protože:

- přeřazení arménských vojáků do pracovních čet a jejich pozdější likvidace probíhala v režii armády pevně řízené centrální vládou
- 24. dubna 1915 nechal Talat paša pozatýkat několik set předních Arménů z Konstantinopolu, ani ne polovina z nich se dožila konce války
- není nejmenší důvod myslet si, že unionistická vláda, nevěděla, že deportace statisíců lidí do pouště bez nejzákladnějšího zabezpečení povede ke katastrofě
- ve vztahu k probíhajícím vojenským operacím byly deportace žen, dětí a starců naprosto zbytečné
- rámec deportací značně přesahoval oblast bojů, kde měli Arméni podle unionistické vlády hromadně kolaborovat s nepřítelem
- mnozí členové unionistické strany byli zapojeni do organizace masakrů (Atif bej, Džemal bej, Jemal Azmi), například Džemal byl dokonce i švagrem Envera paši; tvrzení, že tito muži jednali proti vůli vlády a vedení vlastní strany, je absurdní

- vláda iniciovala propuštění tisíců vězňů za účelem zabíjení Arménů, tyto akce organizovala nechvalně známá *Zvláštní organizace* vedená Enverem pašou
- opět to byla unionistická vláda, kdo inicioval poturčování arménských sirotků

Unionističtí vůdci podle potřeby bagatelizovali i zveličovali, jen aby to vypadlo, že jde pouze o deportace a o spravedlivé potrestání arménské zrady. Všemohně se snažili své zločiny zakrývat před světem, protože je sledovaly oči jejich spojenců, nepřátel i neutrálních států a těm se rozhodně nelíbilo, co viděly. To, že byl ušetřen Konstantinopol a v první fázi i Smyrna, nebylo projevem korektního jednání s Armény, ale spíše to byl důsledek drobnohledu občanů a zastupitelů spojeneckých a neutrálních zemí, kteří se soustředili především v těchto dvou přístavních městech.

Rozkazy k masakrům byly podle všeho vydávány tajně, výjimkou nebyly ani telegramy ve kterých stálo, že Arméni mají dostat najíst a že se o ně místní úřady mají dobře starat, ovšem v praxi se nic takového nedělo, což samo o sobě nasvědčuje, že šlo pouze o politiku dvou tváří.

V porovnání s nacisty si mladoturci počínali ještě méně otevřeně, protože jejich pozice nebyla tak jistá a nezvratná jako v případě Hitlerovy byrokratické mašinerie. Ta po sobě zanechala obrovské množství důkazů o vlastních zločinech a zároveň i dokumentů, ve kterých jsou odůvodňovány, oproti tomu výčet mladoturecké pozůstalosti je daleko skrovnější. Jedním z důvodů pro hraní pokrytecké hry na litující, nevinné, spravedlivé, ba dokonce zrazené, se pro unionisty stala přítomnost vlivných velvyslanců a konzulů, kterým jednoduše nemohli přiznat, co mají v plánu. Po válce s nimi potřebovali dál vycházet, proto by bylo kontraproduktivní vyhladit Armény v říši do jednoho a usvědčit se tak ze zločinu; ta malá menšina přeživších v Sýrii a ušetřených v Konstantinopolu a Smyrně už nebyla nebezpečná a zároveň otvírala alespoň jakýs takýs prostor pro tvrzení, že unionisté Armény neplánovali vyhladit.

Unionisté spáchali 4 z 5 zločinů genocidy, jak je o více jak třicet let později definovalo OSN:

Článek 2 konvence pro prevenci a trestání zločinu genocidy

V současném znění konvence genocida znamená jakýkoli z následujících činů, spáchaných s úmyslem zničit buď úplně, nebo částečně národ nebo etnickou, rasovou či náboženskou skupinu, jako je třeba:

(a) zabíjejí členů této skupiny;

(b) způsobování vážné újmy na zdraví či psychice členům této skupiny;

- (c) úmyslně navozovat takové podmínky pro tuto skupinu, aby způsobily její duchovní rozvrácení a to buď v částečné, nebo úplné;
- (d) ukládat taková opatření, jejichž účelem by bylo zamezit reprodukci skupiny;
- (e) násilím převádět děti z jedné skupiny do druhé.

2) Vina Arménů z Vanu, vina dobrovolníků.

Během války zůstávala valná většina Arménů vůči Osmanské říši loajální. Někteří jejich nacionalističtí vůdci však ve válce viděli příležitost ke svržení osmanské nadvlády a k prosazení národní nezávislosti. Svého cíle mohli přirozeně dosáhnout jen za pomoci evropských velmocí, proto začaly vznikat dobrovolnické oddíly v armádách Dohody. Arméni představovali pro Osmanskou říši jistou hrozbu, část jich usilovala o vlastní stát a většina sympatizovala s Rusy. Nesmíme však zapomínat, že Arméni trpěli několikasetletým osmanským útlakem, který se zostřil společně se vzestupem národního povědomí mezi národy v říši; Arméni zažili hamídijské masakry² a adanský masakr³, po nich už jen stěží mohli být oddaní panosmanské myšlence. Povstání ve Vanu a Zeitunu byla místního a defenzivního charakteru, přinejmenším ve Vanu šlo o sebeobranu. Celonárodní povstání Arméni neplánovali.

Shrnuli to, boj Arménů proti říši nebyl přímou příčinou vyhlazovací kampaně, ale spíše jejím katalyzátorem. Sám o sobě nebyl tak nebezpečný ani neospravedlnitelný, aby musel nutně vést ke genocidě, ale říše se rozpadla, nově se sebeobjevující turecký národ ztrácel území za územím, muslimové byli najednou oběťmi vraždění, násilí a vyhánění, to dovedlo triumvirát k názoru, že je potřeba vyčistit Anatólii, poslední kus země, který Turkům zbyl, od křesťanů. Na to doplatili Arméni, Asyřané i Řekové. Arménské dobrovolnické jednotky a tím méně povstání ve Vanu a Zeitunu hrála při tvorbě konečného rozhodnutí pouze podružnou roli.

3) Otázka odpovědnosti dnešního Turecka.

Osmanské říše dostala možnost se od svého genocidního dědictví odstříhnout, ale zanikla a na její místo nastoupil nový Atatürkův režim, který stejně jako unionisté hleděl nábožně na turecký národ a z valné části byl reprezentován právě bývalými unionisty. Moderní Turecko

---

² vlna teroru, který rozpoutal sultán Abdülhamid II. V letech 1895 – 1897, vyžádala si 100 až 300 tis. životů

³ rozsáhlý pogrom na Armény z roku 1909 v oblasti Kilíkie v jižním Turecku, 30 tis. obětí

začalo v popírání tam, kde unionisté skončili. Turci si nechtějí připustit, že by jejich předkové dovedli spáchat genocidu a státem šířený dogmatizmus je v tom podporuje. Za bezmála sto let nebyla kontinuita nacionalismu a popírání přetržena.

Turecko je bezesporu dědicem osmanského zločinu jednak proto, že jej popírá a k jeho pachatelům se hlásí, a pak proto, že z něho profitovalo a profituje dodnes (tím mám na mysli zabavený arménský majetek a především ukradenou zemi).

4.1.2 Hodnotících měřítko

Nevěřím, že existuje jediný správný hodnotový systém, podle kterého by mohlo být nahlíženo na svět. Historie je mi svědkem, tolik kultur a civilizací již šlapalo po této zemi a každá měla svůj mrav, své dobro a zlo. Není možné nalézt ve vesmíru „ether“ v podobě „toho správného“ hodnotového systému, přesto jsme nuceni nějak se chovat a volit. Třeba Nietzsche by určitě schvaloval jednání unionistů, přece udělali to nejlepší pro svůj národ, silnější přežije, Ipět na štěstí co největšího počtu lidí je směšné... Myslím si, že i mezi mými čtenáři se najde někdo, komu bude lézt na nervy mé implicitní postulování hodnot humanity, lidských práv a mezinárodního práva, ale je na každém z nás, aby volil, co považuje za správné.

Boj za uznání arménské genocidy je i bojem za prosazení mezinárodního práva namísto dosavadního práva silnějšího, které vždy platilo mezi národy. Je to opravdu revoluční myšlenka, aby i mezi národy platila spravedlnost.

4.1.3 Závěry

Hlavní myšlenka mé práce by se dala shrnout do jedné krátké věty: **To, co se stalo, bylo zločinem genocidy a neměli bychom se k tomu stavět zády.**

Někomu se může zdát, že mé vyjadřování je na historickou práci příliš tendenční, avšak já **popisuji zločin, vraždu národa, a přece když jeden člověk zákeřně zabije druhého, pak nikdo nehledá pravdu „někde uprostřed“, je zde prostě jen viník a oběť, mezi národy by mělo platit to samé.** Turecko je dědicem genocidy, lže a snaží se zamlžit situaci neustálým zpochybňováním zdrojů a obviňováním Arménů. Nemohu zde podat pouze strohý výčet argumentů obou stran, kladl bych tak na stejnou úroveň pravdu a lež, což je nepřijatelné. Je otázkou morálky a základních lidských hodnot, abychom uměli rozlišovat mezi dobrem a zlem. Jestliže čtenář zavrhuje masakry nevinného civilního obyvatelstva kvůli dosažení

politických cílů a zároveň nechce být nazýván pokrytcem, pak musí uznat a odsoudit i arménskou genocidu.

Tím nechci říct, že odmítám jakoukoli kritiku arménského pohledu na věc, protože i ten je v mnoha bodech pokřivený radikalismem a nacionalismem. Každá kritika, která přispívá k hledání pravdy, je prospěšná, ale v tomto případě je věc v svých hlavních rysech jasná, objektivní kritika se proto může týkat jen relativně podružných věcí, jako je třeba přesný počet obětí nebo pravost některých dokumentů. Toto bádání může pomoci osvětlit některé dílčí stránky problému, ale Turecko by se rozhodně mělo vzdát snah obracet celou věc naruby.

V první řadě ale musí Turci uznat, že jejich předkové spáchali zločin na Arménech. To je, oč tu běží. Turecko musí projít pokáním a distancovat se od vrahů, jinak není možné usmíření. Zároveň by, podle mého názoru, měly následovat i finanční reparace. Je nepřijatelné, aby pachatel profitující z genocidy obviňoval svou oběť. Je nepřijatelné, aby bylo zabraňováno lidem mluvit o genocidě. Je nepřijatelné, aby byla znevažována jejich ztráta a truchlení.

Z paměti turecké nacionalistky a feministky Halidé Edib

Jsou dvě pohnutky, jež můžou vést muže k provedení takového vyhlazování: jsou jimi principy obhajované idealisty a zjištěné zájmy, které si s sebou přinášejí jisté třídy. Idealisté jsou nebezpečnější, člověk je nucen respektovat je, i když s nimi nesouhlasí. Talat byl přesně tím typem. Po deportaci Arménů jsem Talata viděla už jen velmi zřídka. Dobře si pamatuji jeden den, kdy se málem přestal ovládat při debatě o této otázce, řekl mi drsným tónem: „Podívejte se Halidé Hanum, já mám srdce stejně tak dobré, jako je to vaše, a to mi v noci nedává spát, protože nemohu přestat myslet na lidské utrpení; ale to je osobní věc a já jsem tady na zemi, abych myslel na svůj lid, nikoliv na vlastní city. Když makedonský nebo arménský vůdce dostane šanci a odpuštění, nikdy jich nedbá. V balkánských válkách byl zmasakrován stejný počet Turků a muslimů, ale svět stále trestuhodně mlčí. Jsem toho přesvědčen, že když národ dělá to nejlepší pro své vlastní zájmy a uspěje při tom, pak jej svět obdivuje a považuje za morální. Jsem připraven zemřít pro to, co jsem udělal, a vím, že pro to zemřu.“ V roce 1922 ho v Berlíně zastřelil Armén.^{xiv}

Halidé Edib byla sama přední členkou nacionalistického hnutí v Turecku a dokonce řídila převádění arménských sirotků do muslimských sirotčinců. Ona, když se podíváme na

Talatova slova v jejím podání, nepochybovala o tom, že věděl, co dělá, když nechal vyhlásit deportační zákon, když odsoudil osmanské Armény k smrti. Talat zde říká: „Jsem toho přesvědčení, že když národ dělá to nejlepší pro své vlastní zájmy a uspěje při tom, pak jej svět obdivuje a považuje za morální.“ Jinak řečeno účel světí prostředky; zájem vlastního národa je nadřazen základním principům humanity. Talat tedy byl masový vrah, věděl o tom a schvaloval to kvůli národním zájmům. V jistém smyslu vlastně uspěl, protože osmanští Turci si genocidou pojistili udržení východních provincií, z tohoto životního prostoru Turci těží dodnes, zatímco Arméni jsou zahrnuti do maličké vnitrozemské republiky, avšak je to skutečně tak morální, jak si Talat myslel? Otázkou zůstává, zda chce dnešní Turecko pokrytecky obhajovat jeho osobu a zároveň být signatářem *Konvence pro prevenci a trestání zločinu genocidy*.

4.2 Kraj Araratu a jeho budoucnost

Arméni kdysi vynikali v dálkovém obchodu, dnes jsou zahrnuti na maličký kus země mezi horami, izolováni od všech moří a uzavřeni blokadou obou svých nejdelších hranic: s Tureckem a Ázerbájdžánem. Konflikt o Náhorní Karabach ustrnul na mrtvém bodě a Arménům hrozí reálné nebezpečí, že Ázeři se pokusí o novou ofenzivu. Alespoň existence samotné Arménie je přitom zaručena přítomností ruských vojáků, kteří tu mají zůstat až do roku 2044. Karabašský problém samozřejmě blokuje i postup v otázce řešení arménské genocidy. Učinit nějakou rozumnou prognózu dalšího vývoje je z mého pohledu takřka nemožné, patová situace může trvat desetiletí, nebo můžou zítra zahájit stále silící Ázeři ofenzivu, netroufám si odhadovat. Jisté je, že tím slábnoucím hráčem je zde zatím Arménie. Uznání genocidy Tureckem bude zřejmě ještě během na dlouhou trať, trvajícím desetiletí. Uznání je možné dvěma způsoby. První z nich je spíše teoretický. Bylo by to uznání skokem, když by se k moci dostala vláda, která by vyhlásila oficiální politiku uznání a omluvila by se Arménům. Háček je v tom, že takovou vládu by dnes nepodpořil ani turecký lid, navyklý téměř stoleté propagandě, ani armáda. Druhou, pravděpodobnější cestou k uznání arménské genocidy, je postupné tání poměrů v Turecku a jeho přeměna ve svobodnou a vzdělanou občanskou společnost, která by byla schopna kriticky nahlížet na vlastní minulost. V posledních deseti letech došlo v Turecku opravdu k několika prvním slibným krůčkům tímto směrem, ale jak je tato tendence stálá, ukáže až čas. Liberalizaci země paradoxně dnes nepřejde ten, kdo ji dal před více jak sto lety do pohybu – armáda. Mnozí armádní představitelé se bojí ztráty privilegovaného postavení obdivovaných poručníků turecké demokracie a nástupu islámských reakčních sil. Uvidíme, jak daleko nechá konzervativní armáda

reformátory zajít, než sama zakročí. Vyhlídky na tureckou omluvu sice nejsou růžové, ale prozatím nás může hrát, že Turecko bude nuceno kvůli přijetí do EU učinit opatření posilující lidská práva. Právo svobodného projevu a nezaujatá výuka na tureckých školách mohou být základem pro budoucí usmíření a vyrovnání se s Arménií.

Reparace jsou další otázkou. Z morálního hlediska by bylo správné Armény odškodnit za to, co se jim stalo, aby Turci ze své viny nevybruslili pouhopouhou omluvou. Problém je v tom, že Turecko, i kdyby snad genocidu uznalo, těžko zaplatí Arménům nějaké reparace, když by je pak oni mohli použít v boji proti Ázerům, proto musí být nejdřív urovnán i karabašský konflikt. Náhrady v podobě území jsou za situace jen trochu podobné dnešní naprosto nereálné. Arménie uznala dnešní turecké hranice a kromě toho po sto letech jsou už prakticky všechny její demografické vazby s otčinou zprerhané. Na druhé straně Turecko, kde dnes tři čtvrtiny lidí považují Armény za nejneoblíbenější národ (a to i v silné konkurenci Řeků), považuje jakékoli postoupení území Arménii za nepředstavitelný výplod choré mysli.

Hora **Ararat** je jakýmsi symbolem genocidy. Ararat je arménskou posvátnou horou a Arméni k ní neobyčejně tíhnou, ale i pro muslimy je posvátná. Bible říká, že na ní měl přistát Noe se svou archou.

5 137 metrů vysoký Ararat připadl po válce Turecku a stal se tak jeho nejvyšší horou.

Nejhezčí výhled na Ararat je ale z Jerevanu. Musí to být pro tamější Armény žalostný pohled; upomínka na něco, co jim vždy patřilo a co nadevše milují, ale už to mít nemohou, protože jim to bylo sprostě vyrváno. Ale možná je v tom pohledu i kousek naděje, že přijdou do údolí Araratu i lepší chvíle, protože Ararat ještě pořád stojí a Arménie stále žije dál.

V horské republice se po Araratu jmenuje kde co: město, ba i celá provincie, jerevanský fotbalový klub či světoznámý koňak. Arménie měla Ararat ve státním znaku za sovětů a má ho i dnes. Turci proti tomu protestují a říkají: „Jak můžete ve státních symbolech používat něco, co vám nepatří?“, Arméni si s tím ale nedělají těžkou hlavu a slibují Turkům, že přestanou používat Ararat, hned jak Turci přestanou užívat ve státních symbolech měsíc, který jim rovněž nepatří.

Zdroje

Literatura:

- Brentjes Burchard, Arménie - tři tisíce let dějin a kultury, Vyšehrad, Praha, 1976.
- Vagaršak Šaginjan, Dějiny Arménie od počátku až do roku 2000, Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, Praha, 2001.
- Anna Elizabeth Redgateová, Arméni, Lidové noviny, Praha, 2003. (The Armenians, Blackwell, Oxford /Cambridge, 2000.)
- Karel Hansa, Hrůzy východu, (faximile z pův. vydání u Josefa Šefla v Berouně v r. 1923 se 60 původními fotografiemi) S. N., Praha, 2006, ISBN 80-239-8157-9.
- Frédéric Hitzel, Osmanská říše, Lidové noviny, Praha, 2005. (L'Empire Ottoman, Les Belles Lettres, Paris, 2002.)
- Gabriel Pirický, Turecko, Libri, Praha, 2006.
- Karel Pravec, Kemal Atatürk, Praha, Svoboda, 1967.
- Henry Morgenthau, Ambassador Morgenthau's Story, Garden City, N.Y.: Doubleday, 1918 (v elektronické podobě - <http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/comment/morgenthau/MorgenTC.htm>).
- Boğaziçi University Institute for Atatürk's Principles and the History of Turkish Renovation, Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926), Istanbul, 1984.
- Tessa Hofmannová, Armenians in Turkey today: a critical assessment of the situation of the Armenian minority in the Turkish Republic, The EU Office of Armenian Associations of Europe, Brusel, 2002.
- M. Rasněř a B. K. Rubcov, Novověké dějiny orientálních zemí, vydavatelství UV KSČ, Praha, 1952.
- Miroslav Hroch, Dějiny novověku, Albra, Úvaly, 2002.
- Samuel Huntington, Střet civilizací, Rybka Publishers, Praha, 2001. (The Clash of Civilizations, Touchstone, New York, 1997.)
- Andrew Bell-Fialkoff, Etnické čistky, Práh, Praha, 2003. (Ethnic Cleansing, St. Martin's Press, 1999.)
- Norman M. Naimark, Plameny nenávisti, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2006. (Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe, Harvard University Press, Cambridge and London, 2001.)
- Filip Tesař, Etnické konflikty, Porál, Praha, 2007.

Weby:

- <http://www.jaromirstetina.cz/senat/konference/konference-armenska-genocida.html>
- <http://www.en.wikipedia.org>
- <http://stachone.eu/armenska-genocida>
- <http://iamrst.blogspot.com/search/label/Arm%C3%A9nie>
- <http://genocide1915.blogcu.com>
- <http://www.armenian-genocide.org>
- <http://genocide.am>
- <http://www.ourararat.com>
- <http://www.armenocide.net>
- <http://www.nytimes.com/>
- <http://www.mfa.gov.tr/the-armenian-allegation-of-genocide-the-issue-and-the-facts.en.mfa>

ⁱ Morgenthau, charter XXIV.

ⁱⁱ Hansa, s. 71 -72.

ⁱⁱⁱ Hansa, s. 62.

^{iv} Hansa, s. 63.

^v Hansa, s. 76.

^{vi} Hansa, s. 55.

^{vii} Hansa, s. 55.

^{viii} Hansa, s. 68.

^{ix} Hansa, s. 66.

^x Sajath Nova, *Písně země Nairi* (báseň: *Můj svět je okno klášterní cely*, s. 174 - 175), DrahmaGaia, Praha, 2006.

^{xi} Hofmannová, s. 37.

^{xii} <http://www.mfa.gov.tr/the-armenian-allegation-of-genocide-the-issue-and-the-facts.en.mfa>, k 20. 3. 2011.

^{xiii} Dživani, *Písně země Nairi* (báseň *Nešťastné dny*, s. 181), DrahmaGaia, Praha, 2006.

^{xiv} Halide Edip, *Memoirs of Halide Edip*, The Century Company, NY, 1926, s. 387.